

אל-הי השמים — אל-הי הארץ

אמר ר' יצחק: „לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל. (כי עיקר התורה אינה אלא למצוותיה). ומה טעם פתח בבראשית, משום כוח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים. שאם יאמרו אומות העולם לישראל „לסטם אתם שכבשתם ארצות גויים“, אומרים להם כל הארץ של הקב"ה הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו... (בראשית רש"י א'א').

✽

שאלת ר' יצחק מבוססת על ההנחה שעיקר התורה אינה אלא למצוותיה. ואותן מצוות הנמצאות בספר בראשית יכול הכתוב להביאם אחרי-כן. „החודש הזה לכם“ היא המצווה הראשונה שניתנה לעם ישראל ככלל ישראל. הראשונה שנאמרה למשה לאמרה לכלל ישראל. (אמנם, משה לא אמרה ראשונה), ראשוניות זו שבמצווה זאת שבה היתה התורה צריכה להתחיל היא משום חשיבותה, משום המשמעות הראשונית שיש דוקא במצווה זאת. כה אמרו חכמים „...אתם אפילו שוגגים אפילו מוטעים אפילו מזידים...“ (ראש השנה כ"ה). קביעת מועדי השנה ניתנה לחלוטין לסמכותו של בית הדין כך שמועדי ה', דהיינו הזמן בו מתועד הקב"ה עם עמו תלוי בהכרזת החודש בבית דין של מטה.

ראש השנה היום שבו כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ונשפטים, שמלאכים יחפזון בו וחיל ורעדה יאחזון הרי גם יום זה נקבע ע"י בני האדם. יושבים להם בית דין של מעלה — מספרת הגמרא — ומתכנסים לדון דינו של עולם וכשמודיעים להם כי לא הכריזו על חודש חדש, על שנה חדשה, על ר"ה בבית דין של מטה, מתפורר בית דין של מעלה. בזה מתמצית במצות קדוש החודש גדולת המשמעות של נתינת תורה לבני אדם ולכן ראויה היא להיות ראשונה.

„...מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מעט מאלוקים... כל שחה תחת רגליו“... (תהילים ח') הכל הושם תחת שפוטו של אדם. וכיצד? כשניתנה תורה מעליונים לתחתונים נעשה האדם מכריע את העולם כולו. המצוות הן הזכויות הגדולות שנתן הקב"ה לבני אדם אשר בהן מתגשם כל „שתה תחת רגליו“ כיון שהתורה היא הגורם להשתלשלות כל המעשים.

חשב אדם כי קטנו זכויותיו על ידי המצוות, כי קטנו אפשרויותיו, הרי הראשונה שבמצוות, מצוות „החודש הזה“, באה להזכיר גדולת האדם ואת חשיבות האדם, לזה כוננו חז"ל באמרם „אל תיקרי חרות על הלוחות אלא חרות על הלוחות“. המצוות המעשיות החרותות על הלוחות הנידמות לעיתים כמגבילות הרתו של אדם, באמת הם נותנות לו את החרות המקסימלית. כדברי ישעיהו: „אם לא בריתי אתם יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתיו“ — לא שברית יומם ולילה (התורה) הינה

תוצאה של מציאות חוקות שמים, לא כיון שנבנה עולם, שקימת חברה, נתנו תורה ומצוות, כדי להסדיר את היי העולם והחברה; אלא להיפך כיון שישנה ברית ה' הושמו חוקות שמים וארץ. ומאז הושמו חוקות שמים וארץ (בריאת העולם) נמסר שרביט השלטון לאדם, על כן אדם המקיים את הברית, מקיים הוא את חוקות שמים וארץ. חושבים אנו כי תופעות אנוש הינן תוצאה של תנאים כלכליים, אקלימיים, חברתיים, והאמת היא ההיפך מכן, כדברי הנביא, „אם לא בריתי וכו'“. הוה אומר כי מאורעות הטבע הינן ביסודן תוצאה של מעשי האדם והתנהגותו. עולות מדינות ושוקעות אימפריות כתוצאה מהתנהגותו של האדם בעבודת אלוקיו ולא להיפך, כאילו התנהגות האדם אף בעבודת ה' נובעת מתנאים סביבתיים וכיצא בזה, המכתיבים את דרך התנהגותו.

ישנן מצוות אשר הפרט מישראל מצווה עליהן ואחרות אשר כלל ישראל הוא המצווה, מצוות „החודש הזה לכם“ נמסרה לכלל ישראל, קדוש החודש הוא מצות הכלל בבית דין כדוגמת מצוות אחרות הקשורות גם הן בארץ ישראל ותלויות בציבור כגון, מינוי מלך ועוד. ומצוה זאת היא הראשונה בהיותה של הכלל כי מציאות קדושה של הפרט בישראל הוא חלק ממצויאות הקדושה של כלל ישראל ותלויה בה. כך הורונו רבים, כי הפרט מישראל יונק את התקשרותו אל הקב"ה דרך כלל ישראל. (עיינן תרגום יונתן על הכתוב במלכים ב' פרק י', „בתוך עמי אנכי יושבת“ ויש שם ענינים נוספים). מציאות קדושתו של גוי היא בהתחברותו לרוח אלקים ואין לה קשר בהשתיכותו הלאומית, כי ההשתיכות הלאומית והגדרת הלאומיות של הגויים אין לה קשר וזיקה לעבודת ה' ואילו עם ישראל — מהותו „ממלכת כהנים“ והפרט מישראל הנדבק אל הקב"ה בזכות הבחור בורעו של אברהם ועל כן „החודש הזה לכם“ היא מצוה הקשורה לכלל ישראל דוקא. אמרנו, מדוע התחילה התורה „בבראשית ברא“ כדי שלא יאמרו אומות העולם ליסטים אתם — לפי דרכנו פירוש הדברים, כדי שיהיה ברור שיחודו של עם ישראל הוא בזה שאיננו קבוצה של אינטרסנטים, קבוצה של מעונינים הבאים לשמור על זכויות. לא אומה שנוצרה כדי לשמור ולהנציח רגשות וזכויות או היסטוריה, אלא עם ישראל הוא תמצית ותכלית בריאת העולם, על כן אם הארץ הזאת היא יעודה לעם ישראל אין אלו ליסטים אלא הם השומרים על תכלית העולם וקיומו כמאמר הכתוב „אם לא בריתי אתם יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתיו“.

ב.

מקובל כי ההתקשרות הלאומית עומדת בסתירה להתקשרות המשפחתית, ואולי להתקשרות לבית האב ולשבט. כי ההתחייבות הלאומית פרושה — ויתור על צרכים אחרים לעומת הערך הלאומי. על כן יהיה מוזר אם בזמן שאדם חוגג ומסמל את השתיכותו הלאומית, בעת זמן יצירת הלאום, ידגיש דבר שנראה כערך הופכי לערך הלאומי משפחה ובית האב.

לא כן הוא בעם ישראל. חג הפסח, קרבן פסח, קרבן המסמל יצירת העם. נאמר בו: „משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח“... דוקא בבית אחד יאכל, דוקא פסח נאכל במשפחות. אך זו מטרת הדברים כיון שהעם היהודי והלאום היהודי, הוא יסוד הקדושה ויסוד ההשפעה האלוקית על פרט מישראל ואין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות מישראל. (קידושין ע') הרי שהשמירה על המסגרת

המשפחתית בתוך העם, היא עצם קיום העם, ותכלית העם שהרי „לא לסטים אתם“ שהרי אין זו קבוצת מעונינים אלא העם שנועד להעביר את ההשגחה האלוהית, את ההשפעה האלוהית, וממילא „למשפחותיכם“ דוקא ביום יצירת העם. „מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו“... אומרים אנחנו בהגדה. עם ישראל נבחר מתוך עובדי עבודה זרה, בזכות הכרתו של אברהם אבינו בבורא עולם. ומה לימד אברהם אבינו את באי עולם? „ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ“... אומר אברהם לאליעזר כשהולך לבחור אשה ליצחק בנו. אמרו חכמים: (ספרי האזינו) מעולם לא היה מי שקראו לה' אלקי הארץ עד שבא אברהם. כי אמנם ידעו על מציאות אלקי השמים אבל לא ידעו כי אפשר לעבוד את האלקים בארץ. איש לא ידע כי אלקי השמים הוא אלקי הארץ. כי גדולת הבורא אינה מפריעה להתקשרותו המלאה לכל הברואים גם לדברים התחתונים. אברהם הוא זה אשר קרא לאלקי השמים אלקי הארץ ויכול אדם להיות איש הארץ ולעבוד את אלקי השמים... ואפשר להיות עובד ה' אלקי השמים בארץ, כשעובדים אותו גם כאלוקי הארץ.

ארץ ישראל ירושת האבות היא והיא הכלי לבצוע תפקיד עם ישראל בעולם, וקדושתה מרגע ההבטחה לאברהם אבינו אשר לימד לעולם את משמעות „אלקי הארץ“. רק לענין מצוות התלויות בארץ ישנם דיונים אם בטלה קדושה ראשונה או שניה, אם צריך ביאת כולם ותנאים אחרים הדרושים לקיום המצוות. אבל כולם הסכימו שקדושת הארץ, דהיינו הקדושה הרוחנית המוגדרת בפסוק „תמיד עיני ה' אלקיך בה“ לא בטלה מיום שהובטחה לאברהם. כשבא אדם לעולם והכיר בבוראו וקראו אלקי הארץ הרי מיד הובטחה לו הארץ הזאת, א"י מיועדת למי שבא להכריז בעולם על ה' כאלקי הארץ... „אם לא בריתי אתם יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתיו“... הושמו חוקות שמים כדי להכריז על אלוקי הארץ. לא לסטים עם ישראל בבואם לדרוש את הארץ הזאת. מסתמכים אנו על בחירת אברהם אבינו כשאנו באים להביע את המשכיותנו כמפרסמי „אלקי הארץ“.

(לא לחינם למדונו חכמים את משמעות אלקי הארץ במקום זה, במקום שהולך לבחור אשה. שהרי בעצם מקובלנו, כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם. כי אין לך עלבון גדול יותר לשמים מאשר כשמשתפים אותו, כשמשוים אותו למשהו אחר. הרי „לא ידמה לו גוף, ולא ישיגהו הגוף“. „מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערוך לך“, אף על פי כן חכמים עצמם במקום אחד קראו לאדם שותף לקב"ה. כמאמרם שלשה שותפים באדם איש ואשה והקב"ה, הרי שביצירת הולד העיון חכמים לקרוא לאדם שותף של הקב"ה, כיון שקיום העולם ויצירת הולד על פי דרך התורה בעבודת ה', הוא הגשמת רעיון אלקי הארץ. כאן „כל שנה תחת רגליו“, על כן במקום שאמר אברהם לאליעזר לבחור אשה ליצחק, שם המקום המתאים להדגיש מהו הרעיון של „אלקי הארץ“. שם הוא המקום להדגיש מה משמעות עבודת ה' של אברהם ומה משמעות עבודת ה' של זרעו של אברהם ומה תפקיד זרעו של אברהם לדורי דורות. במקום שאחרים חשבו שהאדם מגיע לתחתונות, במקום שהשקפת העולם הנוצרית הבינה שאין זה יכול להיות קשור לעבודת ה', דוקא שם מגיע האדם לשותפות עם הקב"ה. כי שם, במקום קיום העולם, הקב"ה „אלקי הארץ“ ושם כשאדם מקיים את העולם במובן פיזי נעשה שותף להקב"ה אם הוא מכריז על ה' כאלקי הארץ).

ליל הסדר — הוא יסוד בחינוך אדם מישראל ובחינוך הבית בישראל. חינוך הפרט וחינוך המשפחה דווקא בליל הסדר, כפי הדברים שנאמרו לעיל. אם נעבור לפי סדר על ההגדה, נמצא רעיון אחד המתפתח מתחילת „מה נשתנה“ ועד ברכת הגאולה. התשובה לשאלת מה נשתנה היא „עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאתנו היא אלוקינו משם“ זה צטוט של פסוק. גם אח"כ כשממשיך בעל ההגדה בלשוננו, הוא עדיין מדבר „אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו“ ובאמת היציאה הפיזית ממצרים היתה של אבותינו, זו נקודת המוצא ברגע הראשון.

גם מי שחכם, זקן ונבון ויודע היטב את ההסטוריה על בוריה, מצווה לספר ביציאת מצרים, מה משיג הוא? מה מושג לאורך ליל הסדר, מה מתקבל בחינוכו של אדם, בתודעתו של אדם גדול או ילד? גדמה לי שמטרת הלילה הזה והערכים המוקנים בו, היא הזדהות מלאה עם תפקיד עם ישראל ועם מטרת הבחירה של העם. במושכל ראשון, כאמור, סיבת החגיגה היא, כיון שאבותינו ישבו במצרים ומספרים את אשר קרה כמאמר הכתוב „ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ואותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'“. על מנת שנלמד לדעת ממה שנעשה שם „כי אני ה'“. אבל לא די בכך שהרי רבן גמליאל היה אומר: „כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח, מצה ומרור וכו'“. מה שייך זה לסיפור יציאת מצרים, יכולים היינו לומר לא יצא ידי חובת פסח מצה ומרור כהוגן (שמצוות אלו צריכות כוונה בפה). אבל לא כן סידר הרמב"ם, כי בהלכות חמץ ומצה, במקום בו הוא דן בפרטי פסח מצה ומרור אינו מזכיר את רבן גמליאל ואילו בפרק ז' הפותח במילים: „מצות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות“ הוא מביא דין זה. הווה אומר, זה דין בסיפור יציאת מצרים, שמע מינה שסיפור יציאת מצרים צריך להביא את האדם לאכילת פסח מצה ומרור בכוונות אלו. צריך אדם לקלוט מתוך הסיפור הזה שהוא מחויב במצוות ואז ממילא יגיע להמשך ההגדה „בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו יצא הוא ממצרים“ — הוא עצמו יצא „לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם“ הכיצד? הרי לא היינו שם?! אולי יש מקום לאמר, שיש הבדל בין גאולה ליציאה. יציאה — היא יציאה מתוך מקום מסויים, אין הדגשה לאן יוצאים אלא מהיכן יוצאים. גאולה — הקובע הוא לאן מגיעים. אולי נוכל למצוא את המילה אל בשרש גאל. גאולה זאת — יציאת מצרים על מנת להגיע ליעוד מסוים היא, שהרי זאת מטרת בחירת עם ישראל, שהרי לא לסטים אנו כאמור. ועל כן יפה מביא כאן את הפסוק „אותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ“, לא הוציא משם אלא למען הביא אותנו וכל עוד ישנו יעוד, ישנו תפקיד לעם ישראל בעולם, הרי כל מי שמתחיל לעם הזה הוא גאול מכיון שהגאולה מתיחסת אליו, שהרי הוא מוביל אל. ואם אדם קולט את הדבר הזה, אז אנחנו חייבים להודות ולהלל למי שעשה לאבותינו ולנו את הניסים הללו. הרי אנחנו נבראנו למטרה. עם ישראל נוצר לתכלית מסוימת, ולא כיון שהוא קיים נוצרה לו תכלית. אלא, הוא נברא למען התכלית. וכל מי שמשתייך כך לעם הזה, לאורך כל ההסטוריה של הדורות, הרי הוא גאול, הרי הוא בכלל „ואותנו הוציא משם“ ועל כן אם אנחנו יצאנו משם. הרינו מגיעים לנקודה נוספת. אין אנחנו חוגגים את הפסח בגלל שאבותינו נגאלו, אין אנחנו רואים את עצמנו כחוגגים כתוצאה מן

העובדה, שפעם קרו אירועים רבי משמעות בהסטוריה שיש להם השלכות עד היום הזה וממילא אנחנו משתתפים ומכירים במשמעותם ההסטורית ובהשלכותיהם; לא זאת הכונה אלא להיפך, הארועים קרו כדי שאנחנו נגיע ליעודינו. ההסטוריה העולמית נבנתה כך על מנת שאנחנו נוכל להגיע לארץ ולעשות בה עבודת ה'. לקיים בה את המשמעות הפנימית העמוקה של „אלקי הארץ“. זוהי מטרת יציאת מצרים של אז. אם כן מגיעים לדברים מהפכניים, לגישה מהפכנית בכל התפיסה, לא אנחנו חוגגים את הפסח מפני שאבותינו יצאו ממצרים, אלא אבותינו יצאו ממצרים על מנת שאנחנו נוכל למלא את יעודנו בעבודת ה' בעולם, היא המטרה שלשמה היתה יציאת מצרים, ואנחנו נקראים יוצאים וגאולים, מכיון שאנחנו נושאים בעול היציאה וביעודה לא פחות מאשר כל מישהו אחר.

על כן כשאנחנו חותמים את סדר מצות „מגיד“ אומרים אנו: „ברוך אתה ה'... אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים“. כאן כבר מדובר אל הגאולים ההולכים אל מטרה מסוימת, אל יעוד ה' ועל כן „אשר גאלנו“ קודם ל„גאל את אבותינו“, הסדר התהפך, „גאלנו“ הוא העיקר שהרי גאולת אבותינו למען גאולתנו. וממילא „כן ה' אלקינו ואלקי אבותינו יגיענו למועדים ורגלים אחרים“, אין זו תפילה בלבד אלא הבעת בטחון שאם הגענו להזדהות זו עם הגאולה, מובטחים אנו „שיגיענו ה' אלקינו למועדים ורגלים אחרים ששים בבנין עיריך“, דהיינו לגאולה העתידה ואז נודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשינו, על הגאולה הסופית כשנגיע אליה.

נמשלו ישראל בזית: „זית רענן יפה פרי תואר“ (ירמיהו י"א ט"ז)

ונמשל הקב"ה כנר: „נר ה' נשמת אדם“ (משלי כ' כ"ז)

מה דרכו של שמן להנתן בנר וכן מאירים שניהם כאחת,

כך אמר הקב"ה לישראל:

בני, הואיל ואורי הוא — אורכם

ואורכם הוא — אורי

אני ואתם נלך ונאיר לציון:

„קומו אורי כי בא אורך“ (ישעיה ס' ס"א)

[פסקתא דרב כהנא פר"א]